

Josef Kasal: Násilí na stadionech jako odraz kultury

Hradec Králové: Gaudeamus 2013, 218 s. ISBN 978-80-7435-362-8

Kniha *Josefa Kasala* s názvem *Násilí na stadionech jako odraz kultury*, kterou vydalo nakladatelství Gaudeamus v Hradci Králové na konci roku 2013, nabízí neotřelý pohled na dění na fotbalových stadionech. Autor, který je odborným asistentem na Katedře sociální patologie a sociologie Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, je české i slovenské veřejnosti znám mj. jako iniciátor nepravidelných střetávání tzv. Fotbalových fór, kde jsou ve spolupráci s Fotbalovou asociací České republiky, zástupci fanouškovských skupin, fotbalových klubů či Policie České republiky řešeny otázky týkající se bezpečnosti na fotbalových stadionech, ale i vztahy a komunikací mezi těmito prvky, které se podílejí na atmosféře na českých fotbalových stadionech. I proto kniha samotná není pouhým teoretizováním, ale vychází z dlouhodobého zájmu J. Kasala o danou problematiku. Charakteristickým znakem této publikace je multioborové pojetí, přičemž jsou nejčastěji využívány poznatky sociologické, psychologické, filozofické, stejně jako poznatky sociální práce a etiky. Samotná kniha na fotbalového fanouška, ale i chuligána nazírá prizmatem životního stylu a snaží se nalézt souvislosti mezi kulturou a tzv. diváckým násilím. Kasal analyzuje externí i interní motivace jednotlivých diváckých skupin, které často vedou k sociálně-patologickým projevům (vandalismu, agresivnímu chování atp.), jež jsou v mnoha případech neobjektivně popsány médii, což je na několika místech konstatováno i v samotném textu.

Úvodní kapitola knihy se zaměřuje na kulturní dimenzi hry a diváctví, fotbal je představen jako sportovní hra s dlouhou tradicí a specifickým historickým vývojem. Následně jsou identifikovány jednotlivé skupiny fotbalových příznivců, tj. *fotbaloví diváci*, *fotbaloví fanoušci* a *fotbaloví chuligáni*. Z těchto skupin jsou však vyděleni tzv. *fotbaloví vandalové*, kteří podle Kasala „zneužívají anonymitu davu a pod zástěrkou fotbalového fandovství se dopouštějí porušování veřejného pořádku, přičemž právě tyto osoby jsou v médiích často mylně označovány za hooligans“. (s. 26) Na tomto místě je samozřejmě nutné konstatovat, že jakákoliv typologie návštěvníků fotbalových zápasů není přesná, protože jak jednotlivé skupiny, tak i jedinci nejsou statickými jednotkami s přesnými projevy, ale často reagují značně dynamicky pod vlivem situačních faktorů.

V dalších pasážích je věnována pozornost etymologickému výkladu termínů *fan* a *fanaticus* a jejich významovému vnímání v současnosti, přičemž fandění je definováno jako „kulturní fakt“, který je často spojován s různými patologickými excesy. Kapitola s příznačným názvem *Fandící fanaticus* se zamýšlí nad „fanatickými“ projevy na fotbalových stadionech. V této pasáži textu je vhodně upozorňováno na mnohé předsudky ze strany většinové společnosti vůči fotbalovým fanouškům. Kasala rovněž zajímá, zda lze nalézt hranici „mezi fandovstvím a fanatismem“. (s. 35) Odpovědí je konstatování, že „fanatismus s fandovstvím spojují určité atributy, jako jsou nesnášenlivost a netolerance vůči klubům „jiných barev“, oblečení, chování, rituály, symboly, lokality, iracionalita“. (s. 37)

Třetí kapitola se věnuje teoretickému uchopení termínu subkultura (v kontextu fotbalových fanoušků), kdy se autor odvolává na renomovaného sociologa Kena

Geldera a jeho šest klíčových charakteristik subkultury. Těmito znaky tak jsou: negativní vztah k práci, ambivalentní nebo negativní vztah ke třídám (subkultury nejsou třídně uvědomělé, neodpovídají tradičním definicím sociálních tříd), spojení s určitým územím či teritoriem, tendence opouštět svoje domovské území a inklinaci k začlenění se do jiných forem sociální sounáležitosti, stylizovaná tendence k výstřednostem a zveličování a odmítání běžného všedního života masové společnosti a konzumerismu. (Viz s. 55)

V další části knihy je popsána síla užívané symboliky ve fotbalovém prostředí, což vede autora ke konstatování, že „jednání fanoušků lze změnit, pokud odebereme symbolu jeho sílu, která pramení ze smyslu znaku“ (s. 76), což se následně projevuje i v kapitole týkající se identifikace. Právě vysokou míru identifikace s klubem (mj. prostřednictvím symboliky) lze dle Kasala nalézt spíše u fanoušků, jejichž „hodnotové priority jsou založeny na lokálním patriotismu, životnímu stylu vyznávajícím kamarádství, vzájemnou podporu a ochotu obětovat se pro úspěch svého klubu“. (s. 80)

Následující pasáže z filozofické perspektivy hodnotí nejrozumnější teoretické diskuse ohledně příčin fotbalového násilí u jedince, které je vnímáno jako 1. střet hodnot či morálky, 2. jako projev svébytné autenticity či 3. projev jedince v davu, kde se mj. projevují prvky odcizení či sebeuskutečnění dle Ortegy y Gasseta.

Pátá kapitola představuje sociálněpsychologickou perspektivu, která si všímá specifik socio-kulturních systémů, které díky rozdílným společenským, kulturním a ekonomickým podmínkám lze jen obtížně generalizovat jako příčinu násilí na fotbalových stadionech. Kasal na tomto místě prezentuje fundovaný, byť značně selektivní výběr jednotlivých násilností během fotbalových zápasů v průběhu 20. století. Základní trendy jsou však popsány správně, protože si je autor vědom toho, že především represivní a mediální prvky měnily i jednotlivé strategie násilných projevů na fotbalových stadionech, což de facto vedlo k tomu, že jednotlivé chuligánské střety již nejsou v mnoha případech spojovány s fotbalovými zápasy. V tomto případě se objevují tzv. domluvené bitky (s přesnými počty aktérů, označením jednotlivých aktérů, pečlivě vybraným místem mimo dosah institucí sociální kontroly atp.). Tento trend je patrný i na Slovensku či v České republice, kde k poměrování jednotlivých chuligánských skupin dochází po vzájemné domluvě, aniž by tento násilný střet musel být nutně spojován se samotným utkáním. I z toho důvodu je obtížné eliminovat tyto „domluvené“ střety, které se často odehrávají v přírodě, na dálničních odpočívadlech atp. Tyto situace však nekorespondují s tzv. ritualizovaným násilím na fotbalových utkáních, kdy podle zjištění britského sociologa Petera Marshe zdánlivý nepořádek (výtržnosti) a dokazování mužnosti je „hra relativně bezpečná“. (s. 111) K typickému rituálnímu chování Kasal řadí např. pískot na tribunách, tzv. mexické vlny, zpívání chorálů, mávání šálami atp. Prvky přítomného násilí lze vnímat jako součást přechodového rituálu, kdy „fanoušek většinou prochází procesem interiorizace, zvnitřnění pravidel fotbalových rituálů, přijetí fotbalové, chuligánské a konkrétní klubové mytologie, prochází procesem osvojení si používání konkrétní symboliky“. (s. 121) Podstatný je tedy podle Kasala proces interiorizace subkulturních norem, který utváří (zvyšuje) tzv. skupinové vědomí.

Šestá kapitola se věnuje fotbalovému diváctví v českých zemích, popisuje jak období v letech 1948 – 1989, tak období po roce 1989. První éra je charakteristická mj.

vysokou návštěvností, ale i vlivem totalitního (a posléze autoritativního) režimu na sport a fotbal, kdy byly (především z ideologických důvodů) upřednostňovány armádní či policejní kluby. Přibližně od 70. let 20. století jsou také patrné násilné excesy, které mají vnitropolitické, ale i geopolitické příčiny. Druhá etapa, kterou autor spojuje s obdobím po roce 1989, je podle Kasala svázána s transformačními procesy ve společnosti, což vede mj. k „uvolnění veřejných poměrů, kdy dochází k degradaci vnímání svobody, která je chápána jako odlišné chování, jež nemusí respektovat společenské normy“. (s. 140) To de facto mělo vliv na zvýšenou míru násilných excesů na počátku 90. let, kdy se zvýšila animozita mezi českými a slovenskými příznivci v souvislosti s rozpadem československé federace. Tuto rovinu však bohužel Kasalova kniha dostatečně nereflektuje.

S tematizací této problematiky na začátku 90. let 20. století také docházelo k preventivním i represivním opatřením vůči fotbalovému násilí, což je předmětem sedmé kapitoly, která popisuje mj. případné intervence sociálních pracovníků a sociálních pedagogů do této oblasti (dle německých zkušeností) a opatření a postupy ze strany Policie ČR či Fotbalové asociace ČR.

Následující kapitola reflektuje vlastní sociologické šetření, které se zaměřuje na dimenzi životní spokojenosti fotbalových fanoušků v ČR. Kasal představuje sondu do prostředí fotbalových fanoušků a snaží se porovnat životní spokojenost s nefanoušky. Autor se potýká především s nedostatečným počtem vyplněných dotazníků, což je pro tyto výzkumy zcela typické, jelikož výzkumník čelí a priori podezření, že spolupracuje s policií, či že získané informace poskytne agentům sociální kontroly, anebo je zneužije (např. mediálně). Nepřekvapí proto, že na některých dotaznících se objevila vulgární a radikální hesla, např. hákové kříže, „Achtung Jude“ kryptogramy 88 (Heil Hitler) či zkratky ACAB (All cops are bastards). (Blíže viz s. 162) Tyto reakce jsou v tomto prostředí zcela pochopitelné, jelikož sociální vědec je vnímán jako osoba značně nedůvěryhodná, předpojatá, která reprezentuje specificky vnímaný „systém“.

Vzhledem k počtu získaných dotazníků (142) lze sociologické šetření J. Kasala vnímat pouze jako sondu do zkoumaného prostředí. K získání dat byl využit Dotazník životní spokojenosti (DŽS) Fahrengera, Myrteka, Schumachera a Brählera (v ČR vydání Testcentrem v roce 2001). Ke zpracování dat byl využit test rozptylu ANOVA.

Na základě srovnání s kontrolní skupinou (studenti kombinovaného studia PdF UHK, 118 osob) autor potvrdil, že celková spokojenost fanoušků se statisticky významně neliší od skupiny fotbalových nefanoušků. Přestože Kasal popisuje výběr respondentů jako náhodný, lze konstatovat, že se jednalo o výběr nahodilý. Navíc parametry obou skupin nedovolují podrobnější komparaci, což lze dokladovat na zastoupení žen v obou skupinách (ve skupině fanoušků bylo pouze 17 žen ze 142 osob, ve skupině nefanoušků bylo 56 žen z celkového počtu 118 osob), stejně jako odlišný průměrný věk obou skupin.

Na základě sociologické sondy Kasal konstatuje, že „z pohledu životní spokojenosti jsou násilnosti páchané při zápasech na stadionech i mimo ně problematicky vysvětlitelné“, což dle něj potvrzuje „multidimenzionální charakter fotbalového násilí“. (s. 165)

V samotném závěru knihy jsou diskutovány vztahy společnosti na poli fungování rodiny, vzdělávání a absence lidského étosu a úcty k nosným hodnotám, což jsou

zároveň i podle autora možnosti, jak intervenovat do prostředí radikálních fotbalových fanoušků. Divácké násilí Kasal vnímá jako specifickou konfiguraci kulturních a společenských determinant lidského chování, které se projevují jak na úrovni sociálních skupin, tak i na úrovni psychických zvláštností jedinců.

Kniha obsahuje i přílohovou část, kde jsou představeny záznamové listy sociologické sondy, reflexe zúčastněného pozorování, ale i sebereflexivní kresba fotbalového fanouška.

Samotným závěrem je nutné uvést, že kniha *Násilí na stadionech* jako odraz kultury vychází z relevantní literatury a zdrojů, které jsou podpořeny několikaletým zájmem autora o tuto oblast. Na mnoha místech jsou diskutovány poznatky zahraničních sociologů, psychologů, filozofů či sociálních antropologů (například Ramóna Spaaije, Petera Marshe, Gordona Willarda Allporta, Güntera Holea, Johana Huizingy, Kena Geldera, Angely McRobbie, Pierra Bourdie, Fonse Trompenaarse či Geerta Hofstedehe).

Monografii J. Kasala lze doporučit nejenom sociologům, ale i sociálním pedagogům, psychologům, sociálním pracovníkům a všem, kteří se podílejí na výchově mládeže v oblasti sportu.

Josef Smolík
Katedra politologie, FSS MU, Brno, ČR